

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.34.2.7>

Ante Petrović

FONOLOŠKE VARIJACIJE U SUVREMENOM ZAGREBAČKOM GOVORU¹

Ante Petrović, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
anpetrov@m.ffzg.hr *orcid.org/0000-0002-0979-7285*

izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'282'344(497.521.2)

rukopis primljen: 8. listopada 2021; prihvaćen za tisak: 15. rujna 2022.

U radu se predstavlja preliminarno istraživanje četiriju fonoloških obilježja s varijacijama u suvremenom zagrebačkom govoru: gubitka obezvučivanja zvučnih opstruenata na kraju riječi, pomaka udara na drugi slog jedninskih oblika imenica srednjeg roda poput ime i prezime, pomaka udara sa zadnjega na prvi slog osnove pridjeva sa sufiksima -sk- ili -n- te gubljenja međuvokalnih konsonanata. Obilježja se istražuju u okviru varijacijske sociolingvistike s ciljem da se ispita rasprostranjenost pojedinih varijanata među govornicima te prepoznaju eventualne naznake jezične promjene u tijeku. Istraživanje se temelji na govornoj građi prikupljenoj intervjuima, koja je analizirana s obzirom na dob, spol i socioekonomski status ispitanikā. Rezultati upućuju na to da je obezvučivanje krajnjih opstruenata prilično dobro zastupljeno među zrelijim Zagrepčanima, a slabo među mlađima, što navodi na zaključak da se odvija promjena kojom se ovaj proces gubi. Jedninski oblici imenica poput ime i prezime s udarom pomaknutim na drugi slog ispostavili su se varijantom

¹ Zahvaljujem najprije Dori Sorić na velikom doprinosu u pronalaženju ispitanikā i provedenju intervjua te ispitanicima na susretljivosti i strpljivosti. Hvala i Aniti Skelin Horvat na poticaju za istraživanje i pomoći pri sastavljanju upitnika, Zrinki Jelaski na korisnim primjedbama na raniju verziju rukopisa, Jurici Polančecu na korisnim sugestijama i komentarima na raniju verziju rukopisa i na ukazivanju na dodatnu relevantnu referencu te dvama anonimnim recenzentima na konstruktivnom ukazivanju na propuste u ranijoj verziji rada i na upućivanju na dodatnu relevantnu literaturu.

koja se javlja sporadično među mladima te ne pokazuje naznake promjene u tijeku. U pogledu pomaka udara sa zadnjega na prvi slog osnove pridjevā sa sufiksima -sk- ili -n-, pokazalo se da je u nekih pridjeva to već završena promjena, da neki pridjevi s odgovarajućom strukturom još nisu zahvaćeni njime, a da u nekih postoji varijacija. Zapaženi obrasci upućuju na mogućnost da je opisani pomak udara promjena koja se odvija u pridjevā s varijacijom. Naposljetku, gubljenje međuvokalnih konsonanata zabilježeno je vrlo sporadično te ne pokazuje naznake glasovne promjene u tijeku.

Ključne riječi: fonologija; varijacijska sociolingvistika; zagrebački govor; obezvučivanje; pomak udara; gubljenje konsonanata

1. Uvod

U ovom će se radu predstaviti istraživanje usmjereno na određene fonološke varijacije uzrokovane inovacijama u suvremenome zagrebačkom govoru. Veći gradovi, naime, heterogene su govorne zajednice u kojima se očekuje znatna varijabilnost unutar jednoga jezika. Teorijsko je polazište varijacijske sociolingvistike da se iz unutarjezične perspektive slobodne varijante ne javljaju nasumično, nego su pojedine varijante povezane uz određene društvene čimbenike (v. Romaine 2000: 64–67). Cilj je ovoga rada iz toga pristupa preliminarno istražiti četiri fonološka obilježja s varijacijama uzrokovanim inovacijama u suvremenom zagrebačkome koja su poznata iz prijašnjih opisa, preliminarno ispitati zastupljenost inovativnih varijanata te utvrditi postoje li naznake da one predstavljaju moguću jezičnu promjenu u tijeku. Ta su četiri obilježja gubitak obezvučivanja zvučnih opstruenata na kraju riječi (usp. Kapović 2006: 58), pomak udara na drugi slog u jedninskim oblicima imenica poput *ime* ili *prezime* (zapaženo u Kapovića 2006: 60–61), pomak udara sa zadnjega na prvi slog osnove pridjevā sa sufiksima -sk- ili -n- (zapaženo u Šojata 1983: 258 i Kapovića 2006: 62–63) te ispuštanje međuvokalnih konsonanata (zapaženo u Kapovića 2006: 63–64, 2011a: 23–25, 2011b: 48, 2018: 346 te Starčevića, Kapovića i Sarić 2019: 47).

U radu će se najprije predstaviti dosadašnja istraživanja zagrebačkoga govora i njihove spoznaje o obilježjima koja se istražuju, a zatim teorijski okvir te ciljevi i hipoteze. Potom će se opisati metode i ispitanici, nakon čega će se analizirati prikupljena jezična građa s obzirom na demografska obilježja ispitanikā. Rad bi trebao poslužiti kao polazište za daljnja veća istraživanja koja će pridonijeti potpunijemu opisu suvremenoga zagrebačkog govora.

2. Zagrebački govor

Grad Zagreb nalazi se na granici između dvaju kajkavskih dijalekata: zagorsko-međimurskoga i turopoljsko-posavskoga (Brozović i Ivić 1988: 70). Premda tradicionalno kajkavski, urbani zagrebački od davnina se po nekim obilježjima razlikuje od okolnih kajkavskih govora (v. Šojat 1998: 13, Kapović 2006: 56).

Tijekom 20. stoljeća Zagreb naglo raste te se njegov broj stanovnika višestruko povećava – s 87.239 u 1900. na 691.724 u 2001. (Državni zavod za statistiku). Zbog doseljavanja velikoga broja ljudi iz raznih krajeva Hrvatske i Jugoslavije, napose štokavaca, kao i zbog prestiža štokavskoga standardnog jezika, u zagrebački je govor ušlo mnogo štokavskih obilježja. U govoru današnjih Zagrepčana promatranom kao jednoj cjelini svakako su zastupljeni i tradicionalno kajkavski i štokavski elementi, u omjerima koji variraju po govorniku i situaciji. Kapović (2006: 56) primjerice prema omjeru kajkavskih i štokavskih elemenata razlikuje tri zagrebačka vernakularna govora: 1) *stari kajkavski zagrebački* ili pretežito kajkavski govor, kakvim u vrijeme pisanja uglavnom govore stariji i konzervativniji govornici podrijetlom iz Zagreba, 2) *općezagrebački*, odnosno „miješan[i] kajkavsko-štokavsk[i]” idiom kakvim u vrijeme pisanja govori većina ljudi odraslih u Zagrebu i 3) *zagrebački štokavski*, tj. govor doseljenih štokavaca, naglašavajući pritom da je općezagrebački danas najprošireniji i da je sociolingvistička situacija u gradu složena. Uz navedena tri idioma, spominje i supstandardnu varijantu kojom govore Zagrepčani kad pokušavaju govoriti standardni hrvatski.

Kapovićev općezagrebački ovdje se radije smatra govorom sa štokavskom osnovicom i nekim kajkavskim elementima nego „miješanim” govorom. Naime, i sam autor tvrdi da je taj idiom „poprilično štokaviziran”, a to se ogleda u njegovoj sličnosti sa štokavskim supstandardom na morfološkoj razini. S druge strane, specifično je i postojano obilježje „općezagrebačkoga” prozodija po kojoj se razlikuje i od standarda i štokavskih govora, kao i od okolnih kajkavskih govora, a dijeli je sa starim kajkavskim zagrebačkim. Zagrebački govor naime ima dinamički naglasni sustav bez ikakvih opreka po tonu ili po duljini, a mjesto naglasaka unutar paradigme najčešće je ujednačeno (v. Magner 1966: 20–24, Šojat 1998: 30–31, Kapović 2006: 58).

Nasuprot gore predstavljenoj podjeli, u ovom se radu ne razlikuju razdvojene varijante zagrebačkoga, nego se nastoji obuhvatiti svakodnevni razgovorni govor govornika hrvatskoga koji su odrasli i žive u Zagrebu kao jedna cjelina.

2.1. Dosadašnja istraživanja zagrebačkoga govora

Dosadašnji opisi zagrebačkoga govora gotovo su isključivo tradicionalni dijalektološki, a i oni su razmjerno malobrojni.

Najpotpuniji je opis starijega zagrebačkoga Magnerov (1966) *A Zagreb Kajkavian Dialect*. S obzirom na godinu objave i velik broj stanovnika doseljenih nakon nje, danas je taj opis zastario i odražava eventualno najkonzervativniju varijantu onoga što Kapović (2006: 55, 57) naziva starijim kajkavskim zagrebačkim. Magnerov je opis utemeljen na idiolektima sedmero govornika rođenih i odraslih u Zagrebu, od kojih je petero diplomiralo na Sveučilištu u Zagrebu, a dvoje su još bili srednjoškolski učenici. Autor ističe da je birao što obrazovanije informante kako bi pobio mit da kajkavski govore samo neobrazovani Zagrepčani.

Doprinos opisu zagrebačkoga govora dao je i Antun Šojat dvama člancima (Šojat 1979; 1983) te u studiji (Šojat 1998), u kojoj se ponavljaju i detaljnije razrađuju neka zapažanja iznesena u člancima. U prva dva rada (Šojat 1979; 1983) autor uvodi termine *zagrebačka kajkavština* i *zagrebačka štokavština* te navodi obilježja po kojima se one razlikuju od drugih kajkavskih govora ili od standardne štokavštine, temeljeći opis na svome izvornogovorničkom znanju i zapažanjima iz svakodnevnoga života. Pod *zagrebačkom kajkavštinom* podrazumijeva gradski varijetet u kojem se „kajkavski govorni elementi” miješaju sa štokavskima, ali koji ipak „pripada kajkavskom narječju”, te je smatra materinskim govorom načelno svih govornika odraslih u Zagrebu. Nazivom *zagrebačka štokavština* imenuje standardni hrvatski kakav govori većina Zagrepčana, unoseći u njega fonetska i fonološka obilježja iz zagrebačke kajkavštine. U studiji se Šojat (1998) nadovezuje na Magnera (1966). Šojat podrobno prenosi Magnerov opis, no napominje da je on reprezentativan samo za govor najužega središta grada te ga stoga na temelju svojih sjećanja nadopunjuje podacima o govoru u perifernim dijelovima grada u vrijeme Magnerova istraživanja. Međutim, ističe kako su razlike malobrojne te da središnja i periferna zagrebačka kajkavština čine cjelinu. Zatim se autor osvrće na zagrebački govor u vrijeme pisanja svoje studije. U osvrtu tvrdi da zagrebačka kajkavština preuzima sve više obilježja iz standardnoga hrvatskoga, spominjući neke promjene u odnosu na govor iz šezdesetih godina 20. stoljeća. Naposljetku obrađuje takozvanu zagrebačku štokavštinu, pri čemu najvećim dijelom prenosi zapažanja iz Šojat (1983) te dodaje primjedbu kako mu se čini da „je takva zagrebačka ‘štokavština’ [u vrijeme pisanja] češća nego zagrebačka kajkavština u obliku u kakvu se ostvarivala prijašnjih desetljeća”.

Kapovićev članak *Najnovije jezične promjene u zagrebačkom govoru* (2006) donosi već spomenutu podjelu zagrebačkih idioma te ukratko opisuje neke najnovije inovacije u tzv. općezagrebačkome. Doduše, autor nije proveo nikakvo istraživanje, nego piše o inovacijama koje je kao stanovnik grada Zagreba primijetio unazad desetak godina te ističe da bi se navedene inovacije tek trebale istražiti metodama kvantitativne sociolingvistike.

Naposlijetku, Hoytova monografija *Hrvatski jezik u Zagrebu: sociolingvistički pogled* (2012) također ne sadrži nikakvo empirijsko istraživanje. Autor u njoj raspravlja o teorijskim pojmovima te ih primjenjuje na zagrebačku situaciju oslanjajući se na podatke prethodnih istraživača.

2.2. Odabrane fonološke varijacije

Za ovo su istraživanje odabrana četiri fonološka obilježja u kojima se očekuju varijacije uzrokovane inovacijama u zagrebačkom govoru u 20. ili ranom 21. stoljeću, a zabilježena su u prijašnjim opisima: gubitak obezvučivanja zvučnih opstruenata na kraju riječi, ujednačavanje mjesta udara u paradigmi imenicā srednjeg roda s osnovom na *-en/-e*, pomicanje udara na prvi slog pridjevā sa sufiksima *-sk-* i *-n-* te ispuštanje međuvokalnih konsonanata. Obezvučivanje krajnjih opstruenata poznato je obilježje kajkavskoga narječja (Brozović i Ivić 1988: 95) pa i tradicionalnog zagrebačkoga govora (Magner 1966: 21, Šojat 1979: 130), a zaključak o postojanju varijacije u suvremenom govoru proizlazi iz Šojatove (1998: 77) tvrdnje da se umjesto potpuno obezvučenih ostvaruju i „poluzvučni suglasnici” i Kapovićeve (2006: 58) da potpuno obezvučenje u govoru „mlađih naraštaja” nije više „baš pretjerano čest[o]”. Preostala tri obilježja preuzeta su s popisa „najnovij[ih] jezičn[ih] promjen[a]” u zagrebačkom govoru u Kapović (2006: 60–68), od kojih su dvije prvi put dokumentirane ondje, a pomak udara sa zadnjega na prvi slog osnove pridjevā sa sufiksima *-sk-* ili *-n-* zamićen je još u Šojat (1983: 258). Napominjem da nijedno od obilježja osim ujednačavanja mjesta udara u paradigmi imenicā srednjeg roda s osnovom na *-en/-e* među hrvatskim govorima sigurno nije jedinstveno za zagrebački, a ovdje se ne tvrdi ni da ono jest.

U ovom će se razdjelu dati pregled spoznaja koje su o tim obilježjima dostupne u literaturi.

2.2.1. Gubitak obezvučivanja zvučnih opstruenata na kraju riječi

Postojano je obilježje kajkavskoga narječja da se zvučni opstruenti na kraju riječi ostvaruju kao svoji bezvučni parnjaci (Brozović i Ivić 1988: 95). Magner (1966: 21) i Šojat (1979: 130) takvo obezvučivanje navode i za tradicionalni zagrebački, a Šojat (1979: 130; 1983: 259) dodaje da ga zagrebački kajkavci provode i kad govore standardni hrvatski. U Šojat (1998), izlaganje o najnovijim promjenama u zagrebačkoj kajkavštini ne sadrži spomen ikakvih promjena u obezvučivanju krajnjih opstruenata te se štoviše tvrdi da ga i doseljenici iz nekajkavskih sredina preuzimaju (Šojat 1998: 70), a takvo obezvučivanje i dalje je navedeno i među osobinama zagrebačkoga ostvaraja standardnoga hrvatskoga, no ipak uz napomenu da se u tom položaju „u pojedinaca ostvaruju poluzvučni suglasnici” (Šojat 1998: 77). Kapović (2006: 58), najavivši da se njegove tvrdnje odnose na govor „mlađih naraštaja”, tvrdi da u suvremenom zagrebačkom postoji „težnja k obezvučenju” krajnjih opstruenata, no da potpuno obezvučenje „nije baš pretjerano čest[o]”. K tome, Kapović (2018: 345) u kontekstu istraživanja akomodacije govornikâ zagrebačkoga standardnom naglasku u javnom govoru spominje da se u analiziranoj građi krajnje obezvučenje „povremeno” provodi. Pritom navodi primjere od petero govornika od šesnaestero uključenih u istraživanje: *ovok, s kim got, napret, mok, bes*. Međutim, autor ne razjašnjava kako je određena fonetska vrijednost opstruenata te se stoga može pretpostaviti da su u spomenutim primjerima ocijenjeni kao neutralizirano obezvučeni samo po njegovoj slušnoj procjeni, niti specificira koliko je često „povremeno”, je li posvjedočeno i u govornikâ osim onih petero čiji su navedeni primjeri, je li u pojedinih govornika učestalije ili je li posvjedočeno obezvučenje opstruenata osim /g/, /d/ i /z/.

Zvučni su opstruenti u zagrebačkom govoru /b/, /d/, /g/, /dž/, /v/, /z/ i /ž/ (usp. Magner 1966: 20–21, Šojat 1998: 29–30). Ističem da standardnim hrvatskim zvučnim afrikatama, /dž/ i /đ/, u zagrebačkome odgovara jedan fonem (Magner 1966: 20; Šojat 1998: 29; Kapović 2006: 58), koji se ovdje bilježi kao /dž/. Osim toga, fonem /v/ opisan je kao frikativ i u najnovijem opisu (Kapović 2006: 3), a Šojat (1983: 259; 1998: 77) k tome navodi frikativni ostvaraj [v] kao obilježje zagrebačkoga izgovora standardnoga hrvatskoga te Kapović (2018: 345) spominje da se u njegovoj građi javnog govora zagrebačkih govornika /v/ ispred bezvučnih opstruenata obezvučuje u [f] kao u *nofce, Safka i prafcu*. Za razliku od toga, odgovarajući je fonem u standardnom hrvatskome i većini štokavskih govora aproksimant /v/, koji se ni u kakvu fonetskom okruženju ne neutralizira s /f/. Šojat (1998: 30) i

Kapović (2006: 58) nabrajaju zagrebačke zvučne opstruente koji podliježu obezvučivanju na kraju riječi, pri čemu obojica navode da se /b/, /d/, /g/, /ž/, /z/ i /v/ ostvaruju ili mogu ostvarivati kao, redom, [p], [t], [k], [š], [s] i [f]. Nije jasno zašto su izostavili /dž/ > /č/, s obzirom na to da iz opisa obaju autora proizlazi kako je /dž/ neupitno fonem u zagrebačkom govoru. Naime, još Magner (1966: 25) govori da je odraz praslavenskoga *d' u zagrebačkoj kajkavštini načelno /dž/ dok se odraz /j/ javlja tek sporadično, a Šojat (1998: 69) potvrđuje da je do vremena pisanja studije i sporadični odraz /j/ < *d' „u pravilu” zamijenjen sa /dž/. Ovdje se pretpostavlja da je Šojatovo i Kapovićevo izostavljanje /dž/ iz glasova koji se obezvučuju previd do kojega je došlo zato što se /dž/ rjeđe pojavljuje na kraju riječi od ostalih zvučnih opstruenata; međutim, ipak je zastupljeno u tom položaju i u određenim učestalim domaćim riječima, primjerice *smeđ*. Stoga se očekuje da se u govoru onih govornika koji obezvučuju krajnje opstruente i krajnje /dž/ neutralizira s /č/.

Djelomično fonetsko obezvučenje glasova na kraju riječi vjerojatno se javlja u svim hrvatskim govorima jer je fiziološki uvjetovano (v. Bakran 1996: 84–85, 108), a ni potpuno fonetsko obezvučenje opstruenta ne podrazumijeva neutralizaciju s bezvučnim parnjakom jer se akustička opreka može očuvati u trajanju okluzije i šuma eksplozije odnosno frikcije (v. Bakran 1996: 84–85, 108; usp. Kent i Read 2002: 152–154 za slične konstatacije za engleski), a artikulacijska opreka u obilježju napetosti, odnosno količini mišićne snage pri izgovoru (v. Škarić 2007: 62). Stoga se poluzvučni ili nepotpuno obezvučeni opstruenti koje Šojat (1998: 77) i Kapović (2006: 58) zapažaju mogu tumačiti kao fonološki zvučni, tj. neneutralizirani s bezvučnima. Pritom je hipotetski moguće da se zvučni opstruenti u inovativnom zagrebačkome na kraju riječi ostvaruju fonetski manje zvučno nego u većini štokavskih i čakavskih govora, što implicira i Šojatovo i Kapovićevo zapažanje, no u literaturi nema podataka prema kojima bi se moglo pouzdano suditi o tome.

Iz izloženoga proizlazi da je neutralizirajuće obezvučivanje krajnjih opstruenata obilježje tradicionalnoga zagrebačkoga koje se u novije vrijeme počinje gubiti.

2.2.2. Pomak udara na zadnji slog osnove u jedninskim oblicima imenicā srednjega roda s osnovom na *-en/-e*

Imenice srednjeg roda čija osnova u nominativu, akuzativu i vokativu jednine završava na *-e*, a u drugim oblicima na *-en*, u standardnom hrvatskom imaju naglasak na prvom slogu u jednini, a na drugom slogu u množini, na primjer: N jd. *ime*, G jd. *imena*, N mn. *imèna*, G mn. *iménā*. Mjesto naglasaka tradicionalno je isto i u Zagrebu (Kapović 2006: 60) te Magner ni Šojat ne bilježe nikakva odstupanja. Međutim, Kapović (2006: 60–61) zapaža da se u mlađih govornika početkom 21. stoljeća u jedninskim oblicima imenica *ime*, *prezime* i *vrijeme* počinje javljati i naglasak prebačen na drugi slog, koji je time ujednačen s množinskima, primjerice: N jd. *íme*, G jd. *i'mena*, N mn. *i'mena*, G mn. *i'mena*.

2.2.3. Pomak udara sa zadnjega na prvi slog osnove pridjevā sa sufiksima *-sk-* ili *-n-*

Šojat (1983: 258) spominje da se u nekih riječi s trosložnom osnovom koje u tradicionalnom zagrebačkome imaju naglasak na zadnjem slogu osnove, a u standardnom hrvatskome na predzadnjem, u tzv. zagrebačkoj štokavštini udar može pomaknuti na početni slog, navodeći *eko'nomski* : *'ekonomski* i *filo'zofski* : *'filozofski* među primjerima. Pritom u primjere ubraja i imenice, poput *ekonom*, *filozof*, *telefon*, te napominje da je takav pomak naročito čest u posuđenica.

Kapović (2006: 62–63) također primjećuje noviju tendenciju u zagrebačkom govoru da se u pridjevā udar pomiče sa zadnjega na prvi slog osnove te dodaje da se pomak udara na početni slog može primjenjivati i na pridjeve kojima udar izvorno nije na zadnjem slogu osnove, poput *međunarodni*. U tom kontekstu spominje da se sličan pomak naglasaka na početni slog javlja i u štokavskim govorima i u standardu – u pridjevā s posuđenim latinskim sufiksom *-al-* i hrvatskim sufiksom *-n-* čeonu naglasak ušao je u standard, npr. *kòntinentālan* umjesto starijega *kontinèntālan* (v. Benešić 1986, sv. 5: 998), a u pridjevā izvedenih sufiksom *-sk-* od trosložnih imeničkih osnova u štokavskim je govorima često npr. *filozofski* i *ekonomski* naspram starijega i standardnoga *filòzofski* i *ekònomski*. Kapović smatra da se paralelno sa štokavskim taj proces odvijao i u zagrebačkome, no ističe da se u zagrebačkome „otprilike od početka 21. stoljeća” pomak naglasaka na početni slog širi i na pridjeve u kojih ga u štokavskome nema, navodeći primjere *'fakultetski*, *'avionski* i *'muslimanski*. Za kraj napominje da ovi pridjevi

u Zagrebu imaju vrlo nestabilan naglasak koji varira „od osobe do osobe i od situacije do situacije”.

Ovdje treba naglasiti da ni Šojat ni Kapović ne specificiraju izričito fonološku strukturu pridjevā koji su najpodložniji ovakvu pomaku. Međutim, iz primjerā koje navode razvidno je da su to pridjevi izvedeni sufiksom *-sk-* od trosložnih imeničkih osnova s udarom na zadnjem slogu osnove te pridjevi s posuđenim latinskim sufiksom *-al-* i hrvatskim sufiksom *-n-*, kako je već ovdje izneseno. Osim toga, Kapović daje primjer *međunarodni* za pridjev kojemu udar izvorno nije na zadnjem slogu osnove i koji je izveden sufiksom *-n-*. Na temelju vlastitih zapažanja, u ovome se radu tvrdi da tendencija pomaka postoji općenito za pridjeve s višesložnom osnovom i sufiksom *-n-*, za što bi primjeri bili *si'gurnosni* i *'sigurnosni* ili *kontro'verzan* i *'kontroverzan*.

2.2.4. Ispuštanje međuvokalnih konsonanata

Kapović (2006: 63–64, 2011a: 23–25, 27) zamjećuje tendenciju da se neki konsonanti gube među vokalima, primjerice *neam* > *nemam* ili *drai* > *dragi*. Tvrdi da se gube konsonanti /d/, /m/, /v/, /g/, /b/, /ž/, /t/, /j/ i /k/, a od njih najčešće /d/, te navodi primjere, za /d/: *gleati*, *gleaj*, *Raićeva*, *raio*, *tjean*, *jean*, *vrjeiti*, *izvaiti*, *goina*, *dogoiti*, *seam*; za /m/: *neam* i *iam* te druge oblike prezenta istih glagola, *problea*, za /v/: *noa*, *baiti*, *oo*; za /g/: *drai*; za /b/: *jeote*, *trea*; za /ž/: *kaeš*, *kuiš*, za /t/: *vraiti*; za /j/: *moe*, *broati*, *broevi*, *kae*; za /k/: *neakav*, *neako*. Tome se popisu u Kapović (2011b: 48) dodaje i /f/ kao u *proesor*, a u Starčević, Kapović i Sarić (2019: 47) i „rijetko” ispuštano međuvokalno /s/ kao u *klaična*.

Kapović (2006: 63–64, 2011a: 23) napominje da ispuštanje međuvokalnih konsonanata nije prostorno ograničeno na Zagreb, nego se čini da se odvija „na čitavom hrvatskom jezičnom području”, tvrdeći u Kapović (2011b: 48) da je to „najveća jezična promjena koja se trenutno događa u hrvatskome (bar u urbanim područjima)”, a u Kapović (2020: 174) dodaje da se ista promjena odvija i na cijelom području Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore, bar u gradovima. Također ističe (Kapović 2006: 64) da spomenuto međuvokalno gubljenje konsonanata nikad nije potpuno pravilno ni dosljedno, pa se tako kod istih govornika javlja ista riječ i s očuvanim i s ispuštenim konsonantom ovisno o situaciji te i očuvani i ispušteni isti glas u istom fonetskom kontekstu u različitim riječima, kao i da je zastupljeno i u formalnim situacijama.

Kapović (2018: 346) spominje pet primjera s ispuštenim međuvokalnim /b/, /d/, /k/ ili /m/ zabilježenih u istraženoj građi javnog govora zagrebačkih govornika u desetero od šesnaestero uključenih govornika: *tre-amo* ‘trebamo’, *gleajte* ‘gledajte’, *reatelji* ‘redatelji’, *viite* ‘vidite’, *neak(o)* ‘nekako’ i *neamo* ‘nemamo’. Ova empirijska potvrda ukazuje na to da se ispuštanje događa i u formalnijem registru te da ga bitan udio sredovječnih visokoobrazovanih govornika barem u nekoj mjeri provodi. Nažalost, autor ne specificira koliko je to ispuštanje učestalo u građi, je li u pojedinih govornika učestalije niti je li posvjedočeno i u preostalih šestoro ispitanika i s konsonantima osim gore spomenutih četiriju.

3. Teorijski okvir

U ovom se radu preuzimaju neke postavke varijacijske sociolingvistike te se jezične varijacije promatraju u sprezi s relevantnim društvenim čimbenicima. Osim toga, fonološke se varijacije promatraju kao odraz moguće jezične promjene u tijeku te se smještaju u okvir teorije leksičke difuzije. Ovdje će se najprije ukratko objasniti kako se shvaćaju pojmovi *varijacija*, *inovacija* i *promjena*, a zatim predstaviti bitni aspekti spomenutoga teorijskog okvira.

3.1. Varijacija, inovacija i promjena

U svim prirodnim jezicima postoje varijacije, alternativni načini za izricanje istoga, a one su uzrokovane inovacijama. Začetak je svake jezične promjene inovacija; ako novija varijanta istisne stariju u čitavoj govornoj zajednici, došlo je do promjene. Međutim, svaka inovacija ne rezultira promjenom. Mnoge inovacije, naime, prošire se samo unutar manje skupine govornika ili s vremenom iščeznu, a varijacije mogu i biti stabilne tijekom duljega razdoblja (v. Romaine 2000: 142–144; Campbell 2013: 193–195; Holmes 2013: 207–208).

3.2. Sociolingvistički obrasci

Osnovna je pretpostavka varijacijske sociolingvistike da je jezična upotreba društveno raslojena te da se varijacije koje su iz isključivo strukturne perspektive slobodne mogu povezati s društvenim čimbenicima. U ovome su radu od istraženih društvenih čimbenika koji utječu na jezičnu upotrebu odabrani dob, spol i socioekonomski status. U literaturi se najčešće govori o utjecaju tih čimbenika na odabir između *standardnih* i *vernakular-*

nih jezičnih elemenata. Pritom se pod pojmom *vernakular* podrazumijeva jezični varijetet koji nije kodificiran, koji se usvaja kod kuće te nema službeni status i upotrebljava se u relativno ograničenom rasponu neformalnih situacija (v. Holmes 2013: 77–78). Nasuprot tomu, standardni je varijetet kodificiran, ima prestiž u zajednici, uči se u sklopu obrazovanja te se upotrebljava u formalnim situacijama, kao i u nekim neformalnim (v. Holmes 2013: 78–80).

Ovdje će se ukratko iz literature prenijeti tvrdnje o utjecaju dobi, spola i društvene klase na odabir jezičnih elemenata. Treba napomenuti da su one većinom utemeljene na istraživanjima u anglofonim zemljama te stoga ne treba očekivati da se potpuno primjenjuju u hrvatskom kontekstu.

3.2.1. Dob

Dob govornika relevantna je pri proučavanju jezičnih varijacija na više načina. Najprije, istraživanja su pokazala da je dob korelirana s odabirom između vernakularnih i standardnih elemenata, što se može povezati sa životnim situacijama kojima su govornici u određenoj dobnoj skupini izloženi. Vernakularni elementi očekivano pretežu u najranijem djetinjstvu te standardni dobivaju veći upliv kad dijete krene u školu, a zatim u adolescentskoj dobi opet raste udio vernakularnih elemenata. Ulaskom u odraslu dob standardni elementi postaju zastupljeniji te u srednjoj dobi kulminiraju. Počevši od sredine 50-ih godina života, ponovo raste zastupljenost vernakularnih elemenata te oni u govoru starijih osoba postaju dominantni kao i u mladih. Visoka razina vernakularnosti u govoru adolescenata povezuje se s buntom protiv društvenih norma i iskazivanjem pripadnosti vršnjačkoj grupi, a snažna zastupljenost standardnih elemenata u govornikâ između 30 i 55 godina starosti s tim što su tipično oni najizloženiji situacijama u kojima se očekuje da govore standardno te stoga takve elemente prenose i u neformalne situacije. Takve se situacije najčešće javljaju na radnome mjestu, što objašnjava zašto se govornici nakon umirovljenja postupno vraćaju svomu vernakularnom govoru (v. Holmes 2000: 177–179, Romaine 2000: 82–83).

Osim toga, razlike u govoru među dobnim skupinama mogu upućivati na jezičnu promjenu koja je u tijeku. Usporedba među dobnim skupinama kao metoda istraživanja jezične promjene katkad se naziva istraživanjem promjene u *očitom vremenu* (eng. *apparent time*). Kada je neki prestižni element zastupljeniji u mlađih govornika, Holmes (2013: 219) smatra da to

često pokazuje inovaciju koja postaje dijelom sustava. Međutim, po većoj zastupljenosti neprestidnog elementa u govoru mladih ne može se pouzdano zaključiti da je riječ o promjeni u nastanku. S obzirom na već iznesene tvrdnje o govoru mladih, inovacije svojstvene pojedinoj generaciji često će nestati kada odraste i počne više upotrebljavati prestižne, standardne oblike (v. Holmes 2013: 219–220).

3.2.2. Spol

Istraživanja u anglofonim zemljama, Nizozemskoj i Švedskoj pokazala su tendenciju da žene upotrebljavaju više prestižnih odnosno standardnih elemenata te manje vernakularnih od muškaraca (v. Holmes 2013: 163, Romaine 2000: 78–82, Trudgill 2000: 70–77).

Što se tiče odnosa između spola i inovativnosti u jeziku, u literaturi postoje oprečne tvrdnje (v. Romaine 2000: 146–150 za kratak pregled). Trudgill (2000: 77–78) smatra, sukladno prethodno iznesenoj konstataciji, da promjene kojima se u varijetet uvode neprestidni, vernakularni elementi načelno predvode muškarci, a one kojima se uvode prestižni oblici žene. Holmes (2013: 223–225) također iznosi tezu da muškarci uglavnom predvode promjene koje predstavljaju otklon od standarda ili prestižnoga varijeteta, a da promjene kojima se varijetet približava prestižnomu ili standardu uglavnom predvode žene. Međutim, napominje da su istraživanjima zabilježeni i slučajevi da žene prednjače u promjenama kojima se unose neprestidni vernakularni elementi. S obzirom na različite korelacije između spola i jezične promjene koje su istraživanja pokazala, Romaine (2000: 148) ističe da one u velikoj mjeri ovise o društvenim odnosima u pojedinoj zajednici.

3.2.3. Socioekonomski status

U sociolingvističkim priručnicima često se upotrebljava pojam društvene klase kako bi se opisale razlike u jezičnoj upotrebi unutar populacije, a da se pritom ne ulazi u složenu problematiku određivanja društvene klase (v. Romaine 2000: 67–74; Trudgill 2000: 23–41; Holmes 2013: 139–153). Labov (2006: 132–140) dijeli ispitanike u pet klasa na temelju triju pokazatelja: zanimanja, stupnja obrazovanja i prihoda.

Prema istraživanjima u anglofonim zemljama, društvena klasa snažno korelira s odabirom između vernakularnih i standardnih elemenata. Niži socioekonomski status načelno je povezan s više lokalnih i vernakularnih

elemenata u govoru, a viši status s više standardnih i prestižnih elemenata (v. Romaine 2000: 67–74; Trudgill 2000: 23–41; Holmes 2013: 139–153).

3.3. Leksička difuzija

Odvijaju li se glasovne promjene pravilno i istovremeno u čitavom leksiku ili se postupno šire od riječi do riječi važno je teorijsko pitanje u povijesnoj lingvistici, oko kojega postoje suprotna mišljenja. Mladogramatičari su smatrali da se „svaka glasovna promjena, utoliko što se događa mehanički, odvija po zakonima koji ne dopuštaju iznimke” (Osthoff i Brugmann 1878 prema Labov 1994: 422). Iz beziznimnosti glasovnih zakona proizlazi da se određena promjena dogodi u svim riječima u jeziku. Pod *mehaničnošću* glasovnih promjena misli se da su uvjetovane isključivo fonetski. Mladogramatičari prividne iznimke glasovnim zakonima objašnjavaju dvjema nemehaničkim promjenama: analoškom promjenom i posuđivanjem među dijalektima.

S druge strane, Wang (1969: 12–18) tvrdi da se velik dio glasovnih promjena u jeziku i u govornikovu vokabularu postupno širi od morfema do morfema, odnosno *leksičkom difuzijom*. Glasovna promjena može postati beziznimna ako se proširi čitavim leksikom.

Labov (1994: 444–471), detaljno sagledavši slučajeve koji su se navodili kao primjeri leksičke difuzije, priznaje da postoje i pravilne glasovne promjene i promjene koje se šire leksičkom difuzijom, no ipak napominje da je bitno više dokumentiranih slučajeva mladogramatičarske pravilne promjene. Zaključuje, naime, da se mnogi opisani primjeri iznimaka od pravilnosti glasovnih promjena mogu objasniti naknadnim uvođenjem neizmijenjenih oblika u fazi kad su govornici postali svjesni promjene te su izmijenjeni oblici postali stigmatizirani. Takav način sporadičnoga „poništanja” promjene mogao bi se poistovjetiti s mladogramatičarskim „posuđivanjem među dijalektima”, odnosno među varijetetima. Nadalje, Labov tvrdi da su se u njegovim istraživanjima glasovne promjene u ranoj fazi pokazale „prilično imunima” takvu ispravljanju. Zaključujući raspravu o pravilnosti glasovne promjene, ističe da je potrebno više empirijskih podataka kako bi se moglo utvrditi u kojim uvjetima preteže beziznimnost, a u kojima leksička difuzija.

Phillips (1984, 1998, 2001) i Bybee (2002) na temelju svojih istraživanja tvrde da se glasovne promjene šire leksičkom difuzijom te da su obrasci širenja promjene leksikom povezani s frekvencijom riječi. Phillips (1984,

1998) uzevši u obzir razne vrste fonoloških promjena u povijesti engleskoga iznosi dvije teze. Prva je da segmentalne promjene koje su fiziološki uvjetovane prvo zahvaćaju učestalije riječi, a segmentalne promjene koje nisu fiziološki uvjetovane prvo zahvaćaju najmanje učestale riječi. Pritom fiziološki uvjetovanima smatra promjene koje imaju motivaciju u „površinskoj fonetici” (Phillips 1984: 322–323), koje se u ovom radu još tumače kao promjene koje rezultiraju smanjenjem napora pri izgovoru. Druga je teza Phillips (1984, 1998) da suprasegmentalne promjene koje zahtijevaju govornikovu analizu, npr. po vrsti riječi ili morfemskoj strukturi, najprije zahvaćaju najmanje učestale riječi, a suprasegmentalne promjene koje ignoriraju ili brišu gramatičke informacije povezane sa suprasegmentalnim obilježjima najprije zahvaćaju najučestalije riječi. Opisanim obrascima širenja suprasegmentalnih promjena objašnjava različitu proširenost dviju prozodijskih promjena u engleskome. Pomak udara s drugoga na prvi slog dvosložne imenice koja ima izvorno homofoni glagol najprije je zahvatio manje učestale imenice poput *convict* dok su učestale imenice poput *control* zadržale naglasak na drugom slogu jer ova promjena zahtijeva da govornik analizira riječ po vrsti te njome uvodi formalnu oznaku te vrste. Nasuprot tome, pomak udara na zadnji slog dvosložnih glagola sa sufiksom *-ate* najprije je zahvatio najučestalije glagole poput *frustrate*, a izostao je u manje učestalih glagola poput *lustrate*. Phillips (1998: 240) ove podatke objašnjava tumačenjem da je sufiks *-ate* izvorno imao obilježje da se ne uzima u obzir pri pripisivanju udara; naknadno su govornici u učestalijih glagola prestali percipirati *-ate* kao sufiks te su glagoli s kojima se to dogodilo dobili udar na drugome slogu, kao i drugi dvosložni glagoli s diftongom ili dugim vokalom u drugome slogu poput *maintain* ili *fatigue*. Primijećene obrasce autorica objašnjava unutar teorije leksičke snage koju je predložila Bybee (1984: 117–119). Po toj teoriji, svaka upotreba neke riječi uvećava njezinu leksičku snagu, koja među ostalim pozitivno utječe na samostalnost te riječi u odnosu na druge. Učestalost upotrebe, prema Phillips, uzrokovala je da česte imenice poput *control* zadrže udar na drugome slogu iako je on netipičan za engleske dvosložne imenice, a da se česti glagoli poput *frustrate* prestanu percipirati kao izvedenice sa sufiksom *-ate* te dobiju mjesto udara tipično za engleske dvosložne glagole s diftongom u drugome slogu. U Phillips (2001) autorica nadograđuje svoje teze tvrdnjama da na širenje glasovne promjene najjači utjecaj ima vrsta riječi, a da unutar jedne vrste promjene koje zahtijevaju pomnu analizu leksičke jedinice, poput one po vrsti riječi ili morfološkom sastavu, najprije zahvaćaju najmanje učestale ri-

jeći. Konačno, svoje konstatacije sintetizira u formulaciju koju naziva hipotezom o frekvenciji i primjeni: „promjene koje pri primjeni zahtijevaju analizu – bilo sintaktičku, morfološku ili fonološku – najprije zahvaćaju najmanje učestale riječi; druge promjene najprije zahvaćaju najučestalije riječi”. Predstavljene teze kompatibilne su i s Martinetovim (1982: 116–117) razmišljanjima o jezičnoj ekonomiji kao mehanizmu koji objašnjava jezične promjene. Pojam jezične ekonomije u tog autora odnosi se na težnju govornikâ manjemu naporu pri izgovoru i manjemu opterećenju pamćenja. Sintagmatska ekonomija označava težnju manjem broju jedinica u govornom nizu radi umanjena artikulacijskog napora i motivira promjene koje odgovaraju „fiziološki uvjetovanim segmentalnim promjenama” u Phillips (1984: 322–323), koje Martinet (1982: 116) također smatra da zahvaćaju učestale jedinice. Paradigmatska ekonomija, s druge strane, odnosi se na težnju rasterećivanju pamćenja i može se dovesti u vezu sa suprasegmentalnim promjenama koje Phillips (1984, 1998) obrađuje kojima su npr. *convict* i *frustrate* dobili mjesto udara tipično za svoju vrstu riječi.

4. Ciljevi i hipoteze

Općeniti je cilj ovoga rada opisati obrasce varijacije u odabranim fonološkim obilježjima u zagrebačkom govoru s obzirom na društvene čimbenike dobi, spola i socioekonomskog statusa. Kako je već rečeno u §2, ovdje se kad se govori o zagrebačkom govoru ne razlikuju njegove razdvojene varijante, nego se nastoji obuhvatiti svakodnevni vernakular govornikâ hrvatskoga koji su odrasli i žive u Zagrebu kao jednu cjelinu.

Budući da je jasno kako su sve odabrane varijacije uzrokovane inovacijama u 20. ili čak ranom 21. stoljeću, također je cilj uz pomoć varijable dobi govornika istražiti može li se govoriti o jezičnim promjenama u tijeku. Hipoteze koje proizlaze iz prethodnih opisa i teorijske literature te specifičnija istraživačka pitanja predstaviti će se za svako istraživano obilježje zasebno.

4.1. Gubitak obezvučivanja zvučnih opstruenata na kraju riječi

Neutralizirajuće obezvučivanje opstruenata na kraju riječi staro je obilježje zagrebačkoga govora, a njegov izostanak predstavlja inovaciju koja je u literaturi zabilježena tek od kraja devedesetih godina 20. stoljeća. Stoga se očekuje da stariji govornici provode takvo obezvučenje, a da ga mlađi ne provode. Nadalje, neprovođenje obezvučenja obilježje je i standardnoga jezika te se dokidanje obezvučenja može tumačiti kao inovacija kojom se u

varijetet unosi prestižan element. Prema tome, pokaže li se zaista da mlađi govornici zadržavaju zvučne opstruente na kraju riječi dok ih stariji obezvučuju, to će govoriti u prilog tezi da je gubljenje neutralizirajućeg obezvučivanja promjena koja se odvija.

4.2. Pomak udara na zadnji slog osnove u jedninskim oblicima imenicā srednjega roda s osnovom na -en/-e

Ujednačavanje mjesta udara u paradigmi imenicā srednjeg roda s osnovom na -en inovacija je koja je potvrđena u literaturi tek početkom 21. stoljeća te je tada primijećena u mlađih govornika. S obzirom na to da su mlađi govornici s početka 21. stoljeća u vrijeme ovdje predstavljenog istraživanja u odrasloj pa moguće i srednjoj dobi, želi se provjeriti jesu li takvi govornici zadržali inovaciju u odrasloj dobi te je li inovacija zaživjela i u sljedećoj generaciji mlađih. Budući da je riječ o inovaciji koja potječe iz vernakulara, samo bi zastupljenost i među sadašnjim odraslim govornicima i među mladima upućivala na promjenu u tijeku.

4.3. Pomak udara na prvi slog u pridjeva s izvornim naglaskom na zadnjem slogu osnove sa sufiksima -sk- ili -n-

U istraživanih pridjeva s varijabilnim mjestom udara, udar na prvome slogu predstavlja inovaciju te se može očekivati da je on ukupno zastupljeniji i zastupljen u više pridjevā što su govornici mlađi. Međutim, tendencija pomaka udara na prvi slog nije sasvim nova i iz literature nije jasno kad se pojavila, te se stoga ne može postaviti hipoteza da u starijih govornika nije zastupljena. Osim toga, ova se inovacija ne može jednostavno okarakterizirati kao vernakularna ili prestižna. Naime, za dio ovakvih pridjeva inovativni udar na prvome slogu ušao je u standard te nije jasno je li se prije javio u zagrebačkome govoru ili u standardu. U literaturi je opisano da se u zagrebačkome takvo mjesto udara javlja i u pridjeva koji ga u standardu ne mogu imati, no ipak se ni inovacija s tim pojedinim pridjevima ne može nedvosmisleno okarakterizirati kao vernakularna, jer se može tumačiti kao poopćenje tendencije koja je moguće preuzeta iz standarda.

Pomak udara u pridjevā s određenim sufiksima promjena je koja zahtijeva govornikovu analizu riječi po morfološkom sastavu te stoga iz teorije leksičke difuzije predstavljene u §3.3 proizlazi hipoteza da je najprije zahvatio najmanje učestale pridjeve. Zato se ovdje očekuje da frekvencija udara na prvome slogu u ukupnoj populaciji govornikā opada što je frekvencija

upotrebe pridjeva veća. Također se očekuje da je početni udar pridjeva zastupljeniji u govornika starije dobi što je frekvencija upotrebe pridjeva niža.

4.4. Ispuštanje međuvokalnih konsonanata

Međuvokalno ispuštanje konsonanata vernakularna je inovacija, a iz literature nije jasno koliko je stara. Međutim, potvrda u Kapović (2018: 346) pokazuje da ga bar u nekoj mjeri provodi i dobar dio sredovječnih visokoobrazovanih govornika, i to u formalnijem registru. Na temelju sociolingvističke teorije očekuje se da je zastupljenija u mladim te u muških govornika. S obzirom na to da je riječ o segmentalnoj inovaciji koja vodi smanjenju napora pri izgovoru, iz teorije leksičke difuzije u §3.3 proizlazi hipoteza da najprije zahvaća vrlo učestale riječi.

Pored raspodjele u populaciji, cilj je ispitati koji su konsonanti najpodložniji ispadanju i u kakvu fonetskom okruženju.

5. Metodologija i ispitanici

Istraživanje se temelji na sociodemografskim podacima i jezičnoj građi prikupljenima intervjuima u razdoblju od siječnja 2018. do ožujka 2018.

5.1. Metode

Intervju se sastojao od triju dijelova: u prvome su se tražili relevantni sociodemografski podaci, u drugome su ispitanici čitali dane rečenice s ispitivanim jezičnim varijablama, a u trećem su navedeni na slobodno prepričavanje događaja iz svoga iskustva u trajanju otprilike jedne minute. Intervjui su snimljeni te je prikupljena građa transkribirana i analizirana po akustičkoj procjeni istraživača i u programu *Praat* (Boersma i Weenink 2021).

Materijali koje su ispitanici dobili za čitanje sadržavali su najmanje jedno pojavljivanje svakoga zvučnog opstruentskog fonema u zagrebačkome, a u analizu su uključeni i ostvaraji takvih fonema u slobodnom govoru. U materijalima su također zastupljeni svi jedninski oblici imenica *ime*, *prezime*, *rame* i *vrijeme* te sedamnaest pridjeva sa sufiksom *-sk-* ili *-n-* sa starim naglaskom na zadnjem slogu osnove: *crnogorski*, *ekonomski*, *europski*, *fakultetski*, *fenomenalan*, *filozofski*, *gospodarski*, *kontinentalan*, *kontroverzan*, *košarkaški*, *makedonski*, *nacionalni*, *originalan*, *preliminarnan*, *prijateljski*, *talijski*, *vegetarijanski*, kao i pridjevi *međunarodni* i *sigurnosni*.

Za fonemski zvučne opstruente na kraju riječi napravljena je slušna procjena zvučnosti te je u spektrogramu u *Praatu* provjereno jesu li u niskom dijelu spektra vidljivi laringalni impulsi. Glas je označen kao fonološki obezvučen samo ako je i slušno procijenjen kao bezvučan i ako ne pokazuje laringalne impulse u sonogramu. Svjestan sam ograničenja ovakva pristupa te ističem da su ispitivanje percepcije zvučnosti ovakvih glasova u ispitanikā te stupanj fonetskog obezvučenja na kraju riječi u govornikā različitih varijeteta hrvatskoga potencijalne teme za buduća istraživanja.

Mjesto udara u relevantnim riječima i ispuštanje međuvokalnih konsonanata određeni su po slušnoj procjeni.

Budući da ne postoji govoreni korpus hrvatskoga s adekvatnim opsegom i označenošću, potrebne podatke o frekvenciji upotrebe pojedinih riječi uzeti su s mrežnog mjesta *forum.hr* unutar *Hrvatskoga mrežnog korpusa* (hrWaC-a, Ljubešić i Klubička 2014). Iako tekstovi na forumima nipošto ne odražavaju iste obrasce upotrebe kao govoreni jezik, ovdje se ipak smatra da su oni korpus najbliži razgovornomu jeziku koji je dostupan za istraživanje.

5.2. Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo petnaestero ispitanika. Uvjet je za sudjelovanje bio da je osoba odrasla i većinu života provela u Zagrebu te da u trenutku ispitivanja živi u Zagrebu, jer se očekuje da takvi govornici pokazuju obrasce tipične za zagrebački vernakular. Ispitanici su pronađeni tzv. metodom snježne grude (v. Hoffman 2013: 31), što znači da su istraživačevi poznanici koji odgovaraju navedenim kriterijima zamoljeni da sudjeluju u istraživanju i da predlože druge govornike koji udovoljavaju tim kriterijima. Intervjuom su od ispitanikā prikupljeni podaci o spolu, dobi, socioekonomskom statusu i rodnome mjestu roditeljā.

Radi određivanja socioekonomskoga statusa ispitanici su upitani za razinu obrazovanja (osnovno, srednje, viša škola ili preddiplomski studij, diplomski ili dodiplomski studij, poslijediplomski studij), samoprocijenjeni materijalni status, pri čemu su birali između kategorija „nizak”, „ispodprosječan”, „prosječan”, „iznadprosječan” i „visok” i zanimanje. U tablici 1 dan je pregled ispitanikā poredan po godini rođenja.

Tablica 1. *Pregled ispitanikā*

spol	godina rođenja	obrazovanje	materijalni status	broj roditelja rođenih u Zagrebu
ž	1956.	VSS	prosječan	2
m	1956.	SSS	prosječan	1
m	1960.	SSS	prosječan	0
ž	1961.	SSS	prosječan	0
m	1962.	SSS	prosječan	1
ž	1962.	VSS	prosječan	1
ž	1965.	VSS	prosječan	1
ž	1968.	VSS	prosječan	1
ž	1978.	VSS, doktorat	prosječan	2
ž	1983.	VSS	iznadprosječan	1
m	1987.	VSS	prosječan	2
m	1988.	SSS	prosječan	1
m	1995.	SSS (student)	prosječan	1
ž	1995.	SSS (studentica)	ispodprosječan	0
m	2004.	/ učenik OŠ	prosječan	2

Treba napomenuti da je muški ispitanik rođen 1995. sin muškog ispitanika rođenog 1956., a ispitanik rođen 2004. sin ispitanice rođene 1978.

Kao što je vidljivo iz tablice, velika većina ispitanikā ocijenila je svoj materijalni status prosječnim, a k tome neproporcionalno velik udio odraslih ispitanika ima visoku naobrazbu. U obzir je uzeto i zanimanje, no taj podatak nije uputio na to da bi materijalni status i za jednog ispitanika bio drukčiji od samodeklariranog i sukladan je očekivanjima s obzirom na razinu obrazovanja. Stoga ovaj uzorak nije dovoljan za pouzdane zaključke o korelaciji između socioekonomskog statusa i upotrebe istraživanih jezičnih obilježja.

6. Rezultati i rasprava

U ovom će se poglavlju predstaviti i analizirati rezultati te će se raspraviti ostvaruju li predviđanja iznesena u §4.

6.1. Gubitak obezvučivanja zvučnih opstruenata na kraju riječi

Udio opstruenata obezvučenih na kraju riječi u analiziranoj građi po ispitaniku dan je u tablici 2.

Tablica 2. *Udio obezvučenih opstruenata na kraju riječi po ispitaniku*

spol	godina rođenja	obrazovanje	materijalni status	broj roditelja rođenih u ZG	% obezvučenih opstr. na kraju riječi
ž	1956.	VSS	prosječan	2	28,16%
m	1956.	SSS	prosječan	1	85,71%
m	1960.	SSS	prosječan	0	71,43%
ž	1961.	SSS	prosječan	0	62,5%
ž	1962.	VSS	prosječan	1	12,5%
m	1962.	SSS	prosječan	1	50%
ž	1965.	VSS	prosječan	1	62,5%
ž	1968.	VSS	prosječan	1	50%
ž	1978.	VSS, doktorat	prosječan	2	12,5%
ž	1983.	VSS	iznad-prosječan	1	33,33%
m	1987.	VSS	prosječan	2	0
m	1988.	SSS	prosječan	1	0
ž	1995.	SSS (studentica)	ispod-prosječan	0	0
m	1995.	SSS (student)	prosječan	1	75%
m	2004.	/ učenik OŠ	prosječan	2	0

Iz podataka je najprije razvidno da nijedan ispitanik ne obezvučuje krajnje opstruente posve dosljedno. S druge strane, neki nijedan takav opstruent nisu obezvučili.

U pogledu varijable dobi, vidljivo je da stariji ispitanici ukupno obezvučuju više od mlađih, što je u skladu s očekivanjima. Podijele li se ispitanici u dobne skupine ravnajući se po literaturi predstavljenoj u §3.2.1, dobit će se da školsko dijete uopće nije obezvučivalo, dvoje 22-godišnjih mladih ukupno je obezvučilo 37,5% krajnjih opstruenata, odrasli stari od 30 do 55 godina 26,39%, a stariji od 55 godina 51,72%. Međutim, treba imati na pameti da je frekvencija obezvučenja relativno visoka među mladim ispitanicima samo zato što je jedan ispitanik obezvučio većinu krajnjih opstruenata, a da druga ispitanica nije obezvučila nijedan takav. Pritom pogotovo treba istaknuti da je ispitanik rođen 1995. sa zastupljenim obezvučivanjem sin ispitanika rođenog 1956. s najvišim udjelom obezvučenih opstruenata među svim ispitanicima. Iako se čini da opisana raspodjela potvrđuje teorijsko predviđanje da odrasli stari između 30 i 55 godina govore standardnije od mladih, ovdje se smatra da u ovom slučaju nije riječ o takvu obrascu. Umjesto toga, raspodjela se tumači kao naznaka toga da postoje pojedini mlađi govornici koji provode obezvučivanje, što se pretpostavlja da je u znatnoj mjeri uvjetovano obiteljski. Međutim, rezultati se tumače kao pokazatelj da je u ukupnoj populaciji obezvučivanje opstruenata na kraju riječi pozitivno korelirano s dobi te da se najčešće uopće ne provodi u govoru mladih. Pritom je među ispitanicima primjetno da oni rođeni 1968. i ranije ukupno bitno više obezvučuju nego oni rođeni 1978. i ranije.

Analizom raspodjele po spolu zamjećuje se da je frekvencija obezvučivanja nešto viša u muških ispitanika – 40,31%, u odnosu na 32,69% u ispitanica. Ovaj je podatak također u skladu s obrascem da žene govore standardnije od muškaraca. Međutim, i ta razlika i analizirani uzorak premleni su da bi se moglo tvrditi kako muškarci u Zagrebu općenito više obezvučuju krajnje opstruente od žena.

Usporedba među odraslim ispitanicima s obzirom na stupanj obrazovanja pokazuje da oni sa srednjoškolskom naobrazbom obezvučuju znatno češće od onih s visokom naobrazbom – 53,93% naspram 28,43%. I ovo je stanje u skladu s obrascem da govornici upotrebljavaju više standardnih i prestižnih elemenata što su obrazovaniji, no treba napomenuti da je u predstavljenom uzorku neproporcionalno mnogo žena među visokoobrazovanim te neproporcionalno mnogo muškaraca među ispitanicima sa srednjom školom. Stoga se ne mogu donositi pouzdani zaključci o utjecaju stupnja obrazovanja na obezvučivanje krajnjih opstruenata.

Izneseni rezultati upućuju na to da se u zagrebačkome govoru odvija promjena kojom se gubi obilježje neutralizirajućeg obezvučivanja zvučnih opstruenata na kraju riječi.

6.2. Pomak udara na zadnji slog osnovne u jedninskim oblicima imenicā srednjega roda s osnovom na -en/-e

Inovativno mjesto udara u jedninskim oblicima imenicā *ime*, *prezime*, *rame* i *vrijeme* zabilježeno je samo u jednoga ispitanika, 22-godišnjeg studenta. Udar na drugome slogu ostvario je u genitivu jednine imenica *ime* i *rame*: *'jezinok i'mena*, *'jednok ra'mena*.

Dobiveni podaci ne daju nikakvu potvrdu za to da su „mlađi govornici” iz Kapović (2006) inovaciju pomaka mjesta udara u jedninskim oblicima ovakvih imenica zadržali u odrasloj dobi, kao ni za veliku proširenost inovacije među mlađim govornicima u trenutku istraživanja. Stoga rezultati upućuju na to da je udar na zadnjem slogu osnovne u imenica poput *ime* i *rame* varijacija koja se sporadično javlja među mladima te ne daju nikakvo utemeljenje za tvrdnju da je tu riječ o promjeni u tijeku. S obzirom na to da je mjesto udara jezično obilježje kojega su govornici svjesni, u ovom se radu smatra smislenim tvrditi da je inovativno mjesto udara varijacija koju adolescenti svjesno prihvaćaju te napuštaju pri ulasku u odraslu dob.

6.3. Pomak udara sa zadnjega na prvi slog osnovne pridjevā sa sufiksima -sk- i -n-

Podaci o relativnoj frekvenciji upotrebe pojedinih istraživanih pridjeva na milijun pojava u Hrvatskome mrežnom korpusu te broju ispitanika koji su ih naglasili na pojedinom slogu dan je u tablici 3. Pritom su u „standardno mjesto udara” naglašeni samo oni ostvaraji pridjeva koji nisu izgovoreni s udarom ni na starijem zagrebačkom zadnjem ni na inovativnome prvom slogu, nego s udarom na predzadnjem slogu osnovne kao u standardu, primjerice *go'spodarski*.

Tablica 3. Pregled istraženih pridjeva po frekvenciji upotrebe na *forum.hr* unutar *hrWaC-a* i po mjestu udara u ispitanikā

	frekvencija /mW na <i>forum.hr</i>	redni broj po frekvenciji	udar na prvom slogu	udar na zadnjem slogu osnove	standardno mjesto udara
crnogorski	12,86	9	11	3	1
ekonomski	66,75	2	15	0	0
europski	84,35	1	15	0	0
fakultetski	4,25	12	5	10	0
filozofski	31,22	5	15	0	0
gospodarski	20,69	7	9	1	5
košarkaški	2,9	16	13	1	1
makedonski	8,78	11	8	4	3
prijateljski	20,37	8	2	13	0
sigurnosni	8,99	10	9	6	
talijanski	41,98	3	15	0	0
vegetarijanski	2,66	17	0	15	0
kontroverzan	3,41	14	5	10	0
fenomenalan	21,28	6	5	10	0
kontinentalan	3,39	15	15	0	0
nacionalni	3,7	13	14	1	0
originalan	41,79	4	13	2	0

Oblik pridjeva *međunarodni* svi su izgovorili kao *među'narodnoj*, a pridjev *sigurnosni* devetero ispitanika s udarom na prvome slogu, a njih šestoro s udarom na drugome slogu.

Podaci najprije otkrivaju da su neki pridjevi u svih ispitanika imali konzervativno mjesto udara, neki u svih inovativno, a neki su pokazali znatnu varijaciju.

Ukrštavanje frekvencije upotrebe na *forum.hr* i broja ispitanika s pojedinim mjestom udara ne razotkriva jasan obrazac. Suprotno predviđanju, pet pridjeva s najvišom frekvencijom (*europski*, *ekonomski*, *talijanski*, *originalan*, *filozofski*) imalo je inovativni udar na prvome slogu u svih ili gotovo

svih ispitanika. S druge strane, pridjev s drugom najnižom frekvencijom, *vegetarijanski*, svi su ispitanici ostvarili s udarom na zadnjem slogu osnove. Ovdje se zauzima stav kako ovakve rezultate najprije treba objasniti nereprezentativnošću korpusa iz kojega su izvađeni podaci o frekvenciji upotrebe. Iako se za to ne može dati empirijsko potkrepljenje, ovdje se smatra da primjerice pridjev *ekonomski* nije toliko učestao u svakodnevnom govoru većine govornikā koliko korpus sugerira, nego da njegovu visoku frekvenciju treba pripisati aktivnim potforumima *Gospodarstvo* i *Politika*. Iako pridjev *vegetarijanski* u korpusu ima nisku frekvenciju, ovdje se smatra da je on u svakodnevnom govoru znatno češći od, primjerice, pridjevā *ekonomski* ili *filozofski*, te da je zato očuvao udar na zadnjem slogu osnove. Slično vrijedi za pridjev *prijateljski* koji je u 13 od 15 ispitanika imao udar na zadnjem slogu osnove, iako tu ne može vrijediti ni analogija prema imenici iz koje je izveden; u ovom se radu smatra da je očuvanje udara na zadnjem slogu osnove potpomognuto frekvencijom tog pridjeva u svakodnevnom govoru. Ni zasebnim razmatranjem pridjevā sa sufixsima *-al-n-* ili *-ar-n-*, koji u standardu imaju početni udar, ne dobiva se jasnija slika o vezi između frekvencije zapažene u korpusu i zastupljenosti pojedinog mjesta udara. Dapače, upravo pridjev *fenomenalan* imao je udar na zadnjem slogu osnove u većine ispitanikā, iako je u korpusu manje učestao od pridjeva *originalan*, koji je ostvaren s početnim udarom u velike većine ispitanikā. Ovdje se zastupa stajalište da se visoka zastupljenost udara na zadnjem slogu osnove u pridjeva *fenomenalan* može objasniti time što se u materijalima javlja u rečenici *To je fenomenalno!*, a takvo mjesto udara često je očuvano u okamenjenom izrazu *fenomenalno!*

Podaci o zastupljenosti pojedinog mjesta udara u svim pridjevima po ispitaniku dani su u tablici 4.

Tablica 4. *Pojedina mjesta udara u istraživanih pridjeva po ispitaniku*

spol	godina rođenja	obrazovanje	materijalni status	roditelji iz ZG	prvi slog	zadnji s. osnove	stan. mj. udara
m	1956.	SSS	prosječan	1	9	7	1
ž	1956.	VSS	prosječan	2	12	5	0
m	1960.	SSS	prosječan	0	9	7	1
ž	1961.	SSS	prosječan	0	10	7	0
m	1962.	SSS	prosječan	1	12	5	0
ž	1962.	VSS	prosječan	1	14	1	2
ž	1965.	VSS	prosječan	1	11	6	0
ž	1968.	VSS	prosječan	1	14	3	0
ž	1978.	VSS, doktorat	prosječan	2	15	2	1
ž	1983.	VSS	iznad- prosječan	1	13	2	2
m	1987.	VSS	prosječan	2	13	4	0
m	1988.	SSS	prosječan	1	12	5	0
ž	1995.	SSS (studentica)	ispod- prosječan	0	12	5	0
m	1995.	SSS (student)	prosječan	1	13	4	0
m	2004.	/ učenik OŠ	prosječan	2	10	7	0

Čini se da je u prikupljenim podacima inovativni udar na prvome slogu pozitivno koreliran s razinom obrazovanja. Naime, najveći udio pridjeva s početnim udarom imale su tri visokoobrazovane ispitanice, a najniži broj početnih udara dvojica odraslih ispitanika sa srednjoškolskom naobrazbom. Dob ne pokazuje jasan obrazac u raspodjeli; među ispitanike s najmanje udara na prvom slogu spada i troje ispitanika starije od 55 godina i školsko dijete. Očekivanje da će udar na prvome slogu biti ukupno zastupljeniji među mlađim ispitanicima nije potvrđeno. Usporede li se ispitanici po spolu, primjećuje se da žene ukupno imaju veći udio pridjeva s udarom na prvome slogu, no tu treba imati na umu da je među ispitanicama veći udio visokoobrazovanih. Raspodjela po stupnju obrazovanja, dobi i spolu mogla bi upućivati na to da je udar na prvome slogu u ovih pridjeva prestižno obilježje.

Razmatranjem dobi ispitanikâ s obzirom na frekvenciju pridjeva u korpusu nije uočen nikakav obrazac, te se stoga ne može potvrditi hipoteza da pridjevi s visokom frekvencijom imaju inovativni početni udar i u starijih ispitanika od onih manje frekventnih. Obrasci s obzirom na dob ispitanika i zastupljenost početnog udara primjetni su tek za pojedine pridjeve. Primjerice, pridjev *fakultetski* češće pokazuje početni udar tek u skupini ispitanikâ rođenih 1978. i kasnije, a pridjev *kontroverzan* u onih rođenih 1965. i kasnije, što može upućivati na vrijeme kad ih je inovacija zahvatila.

S obzirom na to da je u podacima zastupljenost početnog udara u ovih pridjeva pokazala obrasce tipične za prestižne elemente te da je za mnoge pridjeve vrlo proširena, u ovom se radu smatra kako rezultati upućuju na to da je pomak udara sa zadnjeg na prvi slog osnove pridjeva izvedenih sufiksom *-sk-* inovacija s tendencijom širenja te da je u mnogih pridjeva ta inovacija već postala promjena. Međutim, za bolje razumijevanje ovoga procesa trebalo bi napraviti istraživanje na većem uzorku takvih pridjeva i s većim uzorkom ispitanikâ.

6.4. Ispuštanje međuvokalnih konsonanata

Podaci o ispuštanju međuvokalnih konsonanata i popis riječi u kojima se ono dogodilo po ispitaniku predstavljeni su u tablici 5.

Iz podataka je vidljivo da ispuštanje konsonanata jest, u skladu s očekivanjima, češće u mlađih ispitanika, no da je bilo zastupljeno i u ispitanica srednje dobi, u skladu s potvrdom u Kapović (2018: 346). Nije potvrđeno teorijsko predviđanje da su manje obrazovani govornici skloniji ispuštanju; naprotiv, svi su ispitanici s najviše ispuštanja visokoobrazovani. Ne može se uočiti ni korelacija između spola i ispuštanja međuvokalnih konsonanata.

Tablica 5. *Gubljenje međuvokalnih konsonanata po ispitaniku*

spol	godina rođenja	obrazovanje	materijalni status	# gubljenja	riječi s gubljenjem
m	1956.	SSS	prosječan	0	
ž	1956.	VSS	prosječan	0	
m	1960.	SSS	prosječan	1	<i>neamo</i>
ž	1961.	SSS	prosječan	0	
m	1962.	SSS	prosječan	0	
ž	1962.	VSS	prosječan	0	
ž	1965.	VSS	prosječan	0	
ž	1968.	VSS	prosječan	2	<i>gleaj, neamo</i>
ž	1978.	VSS, doktorat	prosječan	3	<i>neam, neamo, neakvih</i>
ž	1983.	VSS	iznadprosječan	0	
m	1987.	VSS	prosječan	4	<i>neamo, rait, seam, treat</i>
m	1988.	SSS	prosječan	1	<i>neamo</i>
m	1995.	SSS (student)	prosječan	2	<i>neam, neamo</i>
ž	1995.	SSS (studentica)	ispodprosječan	2	<i>neamo, seam</i>
m	2004.	/ učenik OŠ	prosječan	0	

U sedam ispitanika koji su pokazali gubljenje međuvokalnih konsonanata, ono je ograničeno na sedam riječi: najčešće je bilo u *neamo*, zatim u *neam* i *seam*, te se po jednom dogodilo u *gleaj*, *rait*, *neakvih* i *treat*. Svi primjeri u građi s ispuštenim konsonantima već su zabilježeni u Kapović (2006: 63–64; 2011a: 27).

U svim tim riječima ispušteno je /d/, /m/, /b/ ili /k/. Naši primjeri u skladu su s Kapovićevom (2006: 63–64; 2011a: 24) tvrdnjom da je gubljenju najpodložnije /d/, a čini se da bi se kao skupina najpodložnija gubljenju mogli izdvojiti zvučni prekidni glasovi (v. Škarić 2007: 62–63 za prekidnost kao glasovno obilježje). Međutim, gubljenje ipak nije ograničeno na njih, kako potvrđuje i gubljenje bezvučnog /k/ u prikupljenoj građi. Sudeći po primjerima iz građe i Kapović (2006: 63–64; 2011a: 23, 27, 2018: 346), čini se da vokalno okruženje /e_a/ osobito pogoduje ispuštanju takvih konsonanata. Međutim, za ikakve pouzdane zaključke o tome koji se konsonanti i

u kakvu fonetskom okruženju najčešće gube, potrebna je građa mnogo veća od ovdje istražene.

Frekvencija i za oblike s ispuštenim konsonantima i za njihove lekseme provjerena je na stranici *forum.hr* unutar hrWaC-a. Za *rait* i *treat* provjereni su i oblici s krajnjim *-i* u infinitivnom nastavku i bez njega, a za *seam* i oblik *sedam* i znamenka 7. Podaci su dani u tablici 6.:

Tablica 6. *Frekvencija upotrebe oblika u kojima je zabilježeno gubljenje međuvokalnih konsonanata i njihovih leksema*

	frekvencija oblika /mW	frekvencija leme /mW
<i>gledaj</i>	31,26	651,58
<i>nekakvih</i>	15,5	289,66
<i>nemam</i>	356,2	2469,07
<i>nemamo</i>	65,98	2469,07
<i>radit, raditi</i>	295,07	1831,08
<i>sedam, 7</i>	236,22	236,22
<i>trebat, trebati</i>	34,18	2352,97

Sve leme spadaju među 373 najučestalije u korpusu, a *nemam, radit/raditi* i *sedam/7* spadaju među 337 najučestalijih različenica. Iako je već utvrđeno da upotrijebljeni korpus nije reprezentativan za razgovorni jezik, ovdje se smatra da je za ove riječi vjerodostojno pokazao visoku frekvenciju jer se može pretpostaviti da su učestale u različitim registrima. Stoga su rezultati potvrdili hipotezu da gubljenje međuvokalnih konsonanata najprije zahvaća visokofrekventne riječi.

Rezultati upućuju na to da je međuvokalno gubljenje konsonanata inovacija koja je zahvatila tek pojedine učestale riječi te se ne može smatrati pravilnom glasovnom promjenom. Nadalje, distribucija unutar populacije nije pokazala obrasce tipične za neprestičnu inovaciju, što bi moglo ukazivati na to da je riječ o varijaciji koje govornici često nisu svjesni, kako smatra i Kapović (2006: 64; 2011a: 23–24). Međutim, treba istaknuti da je većina riječi s ispuštenim konsonantima u prikupljenoj građi posvjedočena u rečenicama koje su ispitanici čitali, a može se pretpostaviti da govornici pri čitanju govore pažljivije te su manje skloni ispuštanju konsonanata. Za bolju sliku o gubljenju međuvokalnih konsonanata trebalo bi ponoviti istraživanje na odsječcima slobodnog govora znatno duljima od onih snimljenih u ovom istraživanju.

7. Zaključne napomene

Istraživanje predstavljeno u ovome radu pokazuje neke obrasce u raspodjeli četiriju obilježja s varijacijama uzrokovanim inovacijama među zagrebačkim govornicima.

Neutralizirajuće obezvučivanje krajnjih opstruenata prilično je dobro zastupljeno među zrelijim Zagrepčanima, iako ga ni oni ne provode dosljedno. Među mladima se ovo najčešće uopće ne provodi, iako može biti zastupljeno sporadično u pojedinaca. Ovi uvidi navode na zaključak da se u zagrebačkom govoru odvija promjena kojom se briše takvo obezvučivanje opstruenata na kraju riječi.

Sudeći po rezultatima, pomak udara na drugi slog jedninskih oblika imenica poput *ime* i *rame* prijašnja generacija mladih nije zadržala u odrasloj dobi, a u trenutku istraživanja među mladima se javlja tek sporadično. Stoga se ova inovacija nema razloga smatrati začetkom promjene.

Sukladno prijašnjim tvrdnjama, i podaci dobiveni ovim istraživanjem upućuju na to da je pomak udara sa zadnjega na prvi slog osnove pridjeva sa sufiksima *-sk-* ili *-n-* inovacija koja se već duže širi u zagrebačkom govoru. Zastupljenost početnoga udara s obzirom na dob među ispitanicima ukazuje na to da je u nekih pridjeva pomak već dovršena promjena, da se u pojedinim pridjeva dogodio kasnije nego u drugih, a neke pridjeve s odgovarajućom strukturom uopće nije zahvatio. Čestota upotrebe istraživanih pridjeva nije uspjela objasniti raspodjelu inovativnoga početnog udara u okviru teorije leksičke difuzije. Međutim, ovdje se smatra da se to barem dijelom može pripisati ograničenostima dostupnoga korpusa. Za one pridjeve koji imaju varijaciju unutar dobne skupine čini se da početni udar pokazuje obrasce tipične za prestižne jezične elemente. Ovakvi rezultati upućuju na to da je pomicanje udara sa zadnjega na prvi slog osnove pridjeva sa sufiksima *-sk-* ili *-n-* moguća promjena u tijeku.

Međuvokalno gubljenje konsonanata zabilježeno je razmjerno rijetko u građi, i to u nekoliko učestalih riječi. Rezultati upućuju na to da je gubljenje nešto češće među mladim nego među starijim govornicima te da ne pokazuje obrasce zastupljenosti tipične za neprestične jezične elemente. Gubljenje se javlja sporadično, u pojedinim riječima i pojedinim govornika u opuštenom govoru, te se ne može smatrati beziznimnom glasovnom promjenom u tijeku.

Ovo istraživanje ne može poslužiti za pouzdane zaključke o čitavom zagrebačkom govoru zbog ograničenosti građe i ispitanikā, te bi stoga bilo zanimljivo napraviti prošireno i produbljeno istraživanje istih obilježja

kako bi se podaci mogli statistički analizirati. Nadalje, kao plodna tema za buduća istraživanja u sličnom ključu preostaju druge varijacije u zagrebačkom govoru i u ostalim hrvatskim gradskim govorima. Istraživanje heterogenih hrvatskih gradskih govora uz uključivanje relevantnih društvenih čimbenika, naime, tek je započeto pionirskim pothvatima Jutronić (2001, 2010) za Split, Bašić (2012) za Crikvenicu, Kune i Mikić Čolić (2016, 2017) za dio leksika u Požegi, Slavonskom Brodu, Vinkovcima, Virovitici i napose Osijeku te Rajle (2021) za naglasni sustav u Osijeku (v. Pasini 2018: 608–619 za pregled istraživanja hrvatskih gradskih govora) te bi nastavak takva istraživanja i u drugim sredinama pridonio boljemu opisu suvremenoga hrvatskog jezika. Osim toga, daljnje dokumentiranje specifičnosti hrvatskih sredina doprinijelo bi teorijskoj razradi varijacijske sociolingvističke, koja je najviše utemeljena na spoznajama iz anglofonih društava.

Literatura

- Bakran, Juraj (1996) *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Ibis grafika, Zagreb.
- Bašić, Martina (2012) *Kvantitativna sociolingvistička analiza crikveniškoga govora*. doktorska disertacija. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Benešić, Julije (1986) *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, svezak 5. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Boersma, Paul; Weenink, David (2021) *Praat: doing phonetics by computer* [računalni program]. verzija 6.1.43, dostupan na: <http://www.praat.org/> (pristup 14. svibnja 2021.)
- Brozović, Dalibor; Ivić, Pavle (1988) *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, srpski ili hrvatski*. Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb.
- Bybee, Joan (1984) *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. John Benjamins Publishing, Amsterdam.
- Bybee, Joan (2002) „Word frequency and context of use in the lexical diffusion of phonetically conditioned sound change”, *Language variation and change*, 14(3), 261–290.
- Campbell, Lyle (2013) *Historical linguistics*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Državni zavod za statistiku. *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001*. dostupno na: [https://www.dzs.hr/hrv/dbhomepages/naselja%](https://www.dzs.hr/hrv/dbhomepages/naselja%201857-2001)

- 20i%20stanovništvo%20republike%20hrvatske/Naselja%20i%20stanovništvo%20Republike%20Hrvatske.htm (pristup 20. travnja 2021.)
- Hoffman, Michol (2013) „Sociolinguistic interviews”, *Research methods in sociolinguistics: A practical guide*, ur. Janet Holmes i Kirk Hazen, str. 25–42. Wiley Blackwell, Chichester.
- Holmes, Janet (2013) *An Introduction to Sociolinguistics*. Routledge, London.
- Hoyt, Alexander D (2012) *Hrvatski jezik u Zagrebu: sociolingvistički pogled*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Jutronić, Dunja (2001) „Morphological changes in the urban vernacular of the city of Split”, *International Journal of the Sociology of Language* 2001 (147). <https://doi.org/10.1515/ijsl.2001.007>.
- Jutronić, Dunja (2010) *Spliski govor: od vapura do trajekta: po čemu će nas pripoznavat*. Naklada Bošković, Split.
- Kapović, Mate (2006) „Najnovije jezične promjene u zagrebačkom govoru”, *Kolo* 4, str. 55–69. dostupno na: https://www.bib.irb.hr/396470/download/396470.Kapovic-Najnovije_jez._promj._u_zg_govoru.pdf (pristup 21. travnja 2021.)
- Kapović, Mate. (2011a) *Čiji je jezik? Algoritam*, Zagreb.
- Kapović, Mate (2011b) „Language, Ideology and Politics in Croatia”, *Slavia Centralis* 4(2), str. 45–56.
- Kapović, Mate (2018) „The Unattainable Standard – Zagreb Dialect Meets Standard Croatian Accentuation”, *Slověne. International Journal of Slavic Studies* 1(7), str. 337–362.
- Kapović, Mate (2020) „Bosnian/Croatian/Montenegrin/Serbian: Notes on contact and conflict”, *European Pluricentric Languages in Contact and Conflict*, ur. Rudolf Muhr, Josep Angel Mas Castells i Jack Rueter, Peter Lang, Berlin, str. 171–184. <https://doi.org/10.3726/b16182>.
- Kent, Raymond D; Read, Charles (2002) *The acoustic analysis of speech*. Delmar Cengage Learning, Boston.
- Kuna, Branko; Mikić Čolić, Ana (2016) „Slavonski gradski govori – poveznice i razlike”, *Zbornik radova Šestoga hrvatskoga slavističkoga kongresa*, ur. Stipe Botica, Davor Nikolić, Josipa Tomašić i Ivana Vidović Bolt, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, str. 133–146. dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:945515> (pristup 12. srpnja 2022.)

- Kuna, Branko; Mikić Čolić, Ana (2017) „Semantička tvorba u osječkom gradskom govoru”, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 43(1), str. 79–94.
- Labov, William (1994) *Principles of Linguistic Change. Vol. 1: Internal factors*. Blackwell, Oxford.
- Labov, William (2006) *The Social Stratification of English in New York City*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Ljubešić, Nikola; Klubička, Filip (2014) „{bs,hr,sr}WaC — Web corpora of Bosnian, Croatian and Serbian”, *Proceedings of the 9th Web as Corpus Workshop (WaC-9)*. Göteborg, Švedska. dostupno na: <http://nlp.ffzg.hr/data/publications/nljubesi/ljubestic14-bs.pdf> (pristup 21. svibnja 2021.)
- Magner, Thomas F. (1966) *A Zagreb Kajkavian Dialect*. University Park, The Pennsylvania State University.
- Martinet, André (1982) *Osnove opće lingvistike*. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- Pasini, Dinka (2018) „Supstandardni varijeteti hrvatskoga jezika u 20. stoljeću”, *Povijest hrvatskoga jezika, 5. knjiga: 20. stoljeće - Prvi dio*, ur. Ivo Pranjković i Marko Samardžija, str. 580–629, Croatica, Zagreb.
- Phillips, Betty S. (1984) „Word Frequency and the Actuation of Sound Change”, *Language*, 60(2), str. 320–342. <https://doi.org/10.2307/413643>.
- Phillips, Betty S. (1998) „Word Frequency and Lexical Diffusion in English Stress Shifts”. *Historical Linguistics 1995. Volume 2: Germanic linguistics*, ur. Richard M. Hogg i Linda van Bergen, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, str. 162–223. <https://doi.org/10.1075/cilt.162.17phi>.
- Phillips, Betty S. (2001) „Lexical diffusion, lexical frequency, and lexical analysis”, *Frequency and the emergence of linguistic structure*, ur. Joan L. Bybee i Paul J. Hopper, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, str. 123–136. <https://doi.org/10.1075/tsl.45.07phi>.
- Rajle, Lorna (2021) *Naglasni sustav osječškoga govora*. doktorska disertacija. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
- Romaine, Suzanne (2000) *Language in Society: An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford University Press, Oxford.
- Starčević, Anđel; Kapović, Mate; Sarić, Daliborka (2019) *Jeziku je svejedno*. Sandorf, Zagreb.

- Škarić, Ivo (2007) „Fonetika hrvatskoga jezika”. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, ur. Dalibor Brozović, Stjepan Babić, Stjepko Težak, i Ivo Škarić. Nakladni zavod Globus, Zagreb, str. 15–157.
- Šojat, Antun (1979) „O zagrebačkom kajkavskom govoru”, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 4–5(1), str. 125–134.
- Šojat, Antun (1982) „Zagrebačka štokavština”, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 8(1), str. 253–264.
- Šojat, Antun (1998) „Zagrebački gradski govor u prošlosti i sadašnjosti”. *Zagrebački kaj: govor grada i prigradskih naselja*, ur. Antun Šojat, Vida Barac-Grum, Ivan Kalinski, Mijo Lončarević, Mijo i Vesna Zečević, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, str. 1–87.
- Trudgill, Peter (2000) *Sociolinguistics: An introduction to language and society*. Penguin UK, London.
- Wang, William S.-Y. (1969) „Competing Changes as a Cause of Residue”, *Language*, 45(1), str. 9–25. <https://doi.org/10.2307/411748>.

SUMMARY

Ante Petrović

PHONOLOGICAL VARIATIONS IN THE CONTEMPORARY
ZAGREB DIALECT

The paper presents a preliminary investigation of four phonological features with variations in the contemporary Zagreb dialect: loss of the devoicing of word-final obstruents, stress shift to the stem-final syllable of singular forms of neuter nouns such as *ime* and *prezime*, stress shift from the stem-final to the first syllable of adjectives with suffixes *-sk-* or *-n-* and elision of intervocalic consonants. The features are studied within a variationist sociolinguistic framework with the aim of investigating the prevalence of variants among speakers and identifying conceivable indications of an ongoing language change. The investigation is based on spoken material collected with the help of interviews, which has been analysed with respect to the participants' age, gender, and socioeconomic status. The results indicate that the devoicing of word-final obstruents is rather well-represented among more mature speakers and poorly among the younger ones, pointing towards an ongoing loss of this feature. Singular forms of nouns such as *ime* and *prezime* with stress shifted to the stem-final syllable turned out to be a variant occurring sporadically in younger speakers, showing no indications of an ongoing change. Regarding the stress shift from the stem-final to the first syllable of adjectives with the suffixes *-sk-* or *-n-*, it has been revealed that is already a completed change in some adjectives, and that some adjectives with the relevant structure have not yet been affected by the shift, while others exhibit variation. The observed patterns indicate that the described shift may be an ongoing change affecting the adjectives with variation. Finally, the intervocalic consonant elision was noted very sporadically, and it shows no indications of an ongoing sound change.

Key words: *phonology; variationist sociolinguistics; Zagreb dialect; devoicing; stress shift; consonant elision*